

E néhány kiragadott kulcsmondat talán fényt derít Albahari regényének alapproblémájára, ti. arra, hogy az írás igazságának az élet igazságát kellene tartalmaznia. De tartalmazhatja-e, amikor a mű kizárólag ahhoz a területhez tartozik, amelyet ön maga nyit meg, mert a műnek mű-léte van, s csak ebben van létjogosultsága. Mert való igaz, hogy a műben az igazság „történik meg”, csak hogy ez az igazság nem mindig azonos a valóság igazságával. Mi tehát az író feladata? – veti föl Albahari a kérdést, hogy aztán Heideggert hívja segítségül azt a választ fogadja el, miszerint „a műben mindig újra és újra láthatóvá kell tenni az igazság megtörténését”. A halállal való példálózásai, amelyek szerint minden ember egyformán születik, de másképpen hal meg, minek folytán az életrajz sem más, mint az általánosból az egyedibe vezető út.

Nem lehet vitás, hogy szerzőnk regénye, a *Cink* a rekapituláció szándékával készült. Mert rekapitulál témában és írói hozzáállásban, módszerben egyaránt. S nem véletlen, hogy a kritika máris e regénnyel mintegy lezárva látja Albahari eddigi tizenöt éves novelláiról pályáját, s mint valami közlekedőedényben, most azt a szintet is kimutathatónak véli, amelyet írónk eddig elért.

Egy hosszabb elemző tanulmány tárgyát kellene képeznie, mi minden újat hozott a modern szerb irodalomban David Albahari, mint ahogy az is, milyen Danilo Kiš-i és Mirko Kovač-i hagyományokra építkezve alakította ki kétségkívül sajátos poétikáját. De az sem elképzelhetetlen, hogy ebben az Albahari-féle labirintusban még számtalan olyan utácska van, amelybe az író be sem kukkantott, s nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy a közeljövőben újabb műveivel is ugyanennek a bűvkörében fog mozogni.

BORDÁS Győző

TÖRÖK SOPHIE SZABAD VERSEI

Török Sophie: *Csontig meztelen*. Válogatott versek. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988

Tanner Ilona – Török Sophie – 1920 novemberében Babits Mihály szerkesztő úr lakásának ajtaján csönget. Az életrajzi adalék, amelyet a kötetet sajtó alá rendező Koháry Sarolta jegyez le a verseskönyvhöz csatolt utószóban, több szempontból is sorsdöntő mozzanat. Elsősorban a költői pálya fordulatát jelzi, hiszen az addig rimes verseket közlő költőnő szabad verseit teszi a Nyugatot szerkesztő Babits asztalára. S a Reviczky utcai Babits-lakás ajtaja után a Nyugat kapuja is megnyílik Török Sophie előtt, majd 1929-ben megjelenik első verseskötete.

Nem szeretnék túlzott hangsúlyt fektetni a költő-férj, Babits személyére, jelenlétére, az életrajzi tényre, hiszen e költészet babitsi prizmán való szemlélése, láttatása nemcsak e költészet privatizálásához vezetne, hanem a róla alkotott következtetéseket is feleslegesen viszonylagossá és esetlegessé tenné. Néhány filológiai tény azonban tudomásul kell vennünk. Rába György szerint a témában jelentkező Babits-hatás (az áldozatvállaló szeretet és az Én vágyakozásának párbeszéde) következtében Török Sophie húszas évekbeli versei *Az istenek halnak, az ember él*, valamint a *Sziget és tenger* című Babits-köteteknek mintegy antistrófaiként hatnak. A kötet szerkesztő megjegyzése szerint pe-

dig e két, egymás közelében született költészet érintkezési pontjai a kíváncsiság és a félelem témáiban figyelhetők meg. A harmadik filológiai tény Török Sophie negyedik, utolsó kötetének keletkezéstörténetére vet fényt: az 1948-ban megjelent *Sirató* verseit Babits halála iratja meg a költőnövel. „A költészetéből – és költészettanából is – hiányzó tárgyi-tapasztalati »élményt« Babits halála adja meg: lírájának csúcsa a *Sirató* (1848), ez a kis példányszámban megjelent kötetecske” – írja Rába György.

Az említett érintkezési pontokon túl s azok ellenére azonban hiába is keressük e költeményekben a poeta doctust, Babits dekoratív pompáját, formai virtuozitását vagy ennek hatását. Török Sophie verseit olvasva egy felfokozott intenzitású, egyéni hang szóval meg, üzőttségű, rángatózástól görcsölő sorok áramlanak szabadon az olvasó előtt. A szív ver, a lélek fetreng az *Asszony a karosszékekben* számozott (bár a számozás szerint kihagyásos) verseiben. „Lárma kell nekem! Tánc, zene, libegő ritmusok tobzódó zaja. (...) minden mi ujjongva sikolt.” – áll a II. számú versben. Afféle „lelki” expresszionizmus jegyében üti le költészetének kezdő hangjait, ahol minden sikolt és csörömpöl, a költői megnyilatkozás pedig a végeletekig szubjektív: „Ezererejű élet él bennem és minden erővel élni akar. / Sok duzzadt magvu perccet akar harapni, / Sok fényt akar inni s merész bokákkal / Táncolni omló aranyban.” (II.)

Az *Asszony a karosszékekben* megtévesztő, csalóka cikluscím (s egyben kötet cím is – Török Sophie 1929-ben megjelent kötetének címe): Semmiféle idillt nem kínál fel, különösképpen nem a nőiségén, asszonyiságán merengő lírai én pozícióját! A lélek viharait jelzi Török Sophie belső szeizmográfja, s ehhez megvannak expresszionista eszközei, hangszerelése, a versintonációt meghatározó, olykor patetikus hangja, helyenként a szecesszióba hajló képkalkotása: „Jó volna már zsbongó idegekkel belesimulni / Az alató csönd ringató ölebe / És várni, várni, ólmos pilláju muzsikáló szívvel / Hogy a kapzsi Élet hivatalan-önként felémnyujtsa / Kincses kezét, s ujongó záporok porzó aranyával / Boritsa be sóvárgó testemet.” (III.)

A korabeli magyar költészet hangáradatában azonban, tudjuk, nem egyedüli szólam ez az expresszionista hanghordozás. A Nyugat első nemzedékét (Ady, Móricz, Kosztolányi, Füst Milán stb.) is megérintette, s a második nemzedék útja is az avantgárdon át vezetett. S az avantgárd szabad verseit is ott látjuk a húszas évek folyóiratainak hasábjain. Ez az expresszionista szabad vers azonban már szemléletben messzire került a kassáki költészeteszménytől. Nyílt szociális lázongásnak nyoma sincs, a vers hatásugari a személyiség határain belül maradnak. Török Sophie költészetének esetében azonban ezek a személyiséghatárok kitágulnak. „Személyiségének határai egymástól ijesztően messze vannak” – áll az utószóban. S itt nemcsak az élet-halál relációira, a nagy, feloldhatatlan ellentétekre kell gondolnunk, az ezer Igenre és ezer Nemre, hanem a kifinomult lélek káoszára, zürzavarára is, amelyet e versek lírai énje bejár. Súlyos, kemény vallomások, sistersgő, felcsapó indulatok – belefáradás. Őszinte, póztalan megnyilatkozás – finom szenzibilitás. Vagy ahogyan a versekben áll: „a zavar kavicsai és éles homokja” – „foszló selyemg”. Ellentétek, vívódások feszítik e verseket, formájuk pedig a formátlanság. „Verseinek szerkezetét az ujjongás és kétségbeesés kontrasztja szabja meg” – mondja Lesznai Anna. Török Sophie szabadverseit tehát nem a formabontás, formarombolás igénye szülte. Nyughatatlan lelkivilágának belső hullámai sodorják magukkal sorait, s törnek fel fiktív vershatárokat – pl. versszakokat is. Verseiben ritkán alkalmaz szakaszokat, gyakran egyetlen indulat íve hajlik a vers fölé. Török Sophie versformái-

nak, rímtelen, de sajátos dikciót hordozó verssorainak elsősorban lélektani s nem vers-tani indokoltságuk van. Ez teszi sajátossá kiáltását, de ugyanezek a vonások teszik ön-magába zárulóvá is e költészet ívét.

Bár a válogatott versek e kötete a kiadott verseskötetek címét és anyagát követi (*Asz-szony a karosszékekben; Örömrre születél; Érttem és helyetted; Sirató*), s egyedül *A megta-gadottak* (a kiadatlan versek) képeznek külön, új fejezetet, az egész kötet egyetlen belső monológként hat. Nem is egyenként – együtt olvasva hatásosak e versek, feltárva az el-fojtott csend, az „ijedszép” fény, a „kérítő meleg illatok”, a félelmek, a rémület, a lelki extázisok, a tomboló erő, a szomjúság, a kitöltetlenség tartományait. Vonzások, taszítá-sok erővonalain sistereg fel a szenvedély, különösen az eddig kiadatlan versek soraiban, hogy végül a gyűlölet, az életundor, a hitetlenség, a nihil mélypontjáiig is eljusson. Nem véletlen, hogy az *Érttem és helyetted* című ciklus utolsó verse a lírai én megsokszorozó-dásáról szól: „Hány énemet ismerték, mit én / már elfeledtem, hány arcomat, ki / sokfé-le voltam, de sok formában / hiánytalanul egy.” (*Mulandóság*)

Egy „körvonalait vesztett világban” forog e lírai én, ahol a világ magánvilágot jelent, s a képek is lélektani üzenetet hordoznak: „Tegnap még sűrű ólomban fuldokoltunk va-lami készül / szikrázó hidak alatt kinyílt szemmel csillog a víz. / Különös fehér madarak úsznak hangtalan szédületben és / szédülnek a tornyok is, kibökve arany gombjaikat / a tejjü levegőbe.” (*Köszöntlek, Jóhír tudója!*)

E gazdag belső, lelki táj Török Sophie költészetének egyetlen tája, s minden kimoz-dulás ennek rendelődik alá. „A vers annyi nekem, mint jajgatni / kibírhatatlan fájdalom-ban. / Sikoly helyett dobálom magamból fekete betűimet” – áll a *Kiáltás* című versben, szinte ars poeticaszerűen. Egyhúrú költészettel állunk szemben, amelynek alfája és omegája, végső pontja maga a lírai én. A körülötte levő világ is ehhez hasonul, minden érte vagy ellene van, érte vagy ellene ilyen. A magáról expresszív kiáltással hangot adó költészetet magának a lírai énnak a személyiség és személyesség határán túllátni nem tu-dó magatartása zárta le. Török Sophie költészete ugyanis még életében feledésbe merült, expresszív hangja beleveszett a húszas évek hasonló szólamaiba.

HARKAI VASS Éva

MÁSUTT ÉS MÁSKÉPP

Pályi András: *Éltem*. Két történet. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988

A kötet első kisregényének (*Éltem*) szereplője a testi-lelki nyomor helyzetében szö-gezi le, hogy „Minden másképp van, mint hittem”. Úgy éli le életét, hogy a test törvé-nyei gázolnak el benne minden sejtelmet, lelki és szellemi élményt és tapasztalatot. A *másképp* élés Maday Veronika esetében a testi törvények szelídített, irányított, lélek és szellem által keletkező és általuk ellenőrzött változatát jelenti. A második kisregény (*Másutt*) szereplőjének Avillai Teréznek a csodálatos lelki tapasztalat, az elragadtatás után kell szembesülnie – ördögi kísértés formájában – a földi élet, a test törvényeivel, s számára a *másképp* és *másutt* a léleknek azt a rejtett lakását jelenti, „ami benne van, és mégis másutt”, ahova véleménye szerint az ördög – a test – nem merészkedik be. Másutt